

Ο κυρίαρχος θεολογικός στοχασμός στο πλούσιο συγγραφικό έργο του Ε. Βούλγαρη (Αλέξανδρος Χριστοδούλου, Θεολόγος)

/ [Πεμπτουσία](#)

[Προηγούμενη δημοσίευση: <http://bitly.com/1qHeCp9>]

Στο έργο του, το Σχεδιάσμα περί της ανεξιθρησκείας, ήτοι περί της ανοχής των ετεροθρήσκων, θέτει το ζήτημα της θρησκευτικής ελευθερίας από τη δική του σκοπιά διαφωνώντας με την άποψη του Βολταίρου. Κατά τον Βούλγαρη έλευθερία της σκέψης μπορεί να υπάρχει μόνο στις ανθρωπιστικές τέχνες και τις επιστήμες. *«Εις τα θεία και μυστηριώδη της πίστεως δόγματα, η ελευθερία του συλλογίζεσθαι είναι θρασύτης, διότι το να ζητή τις λόγον εις τα λόγου επέκεινα είναι άνοια».* Όταν η ψυχή προσπαθεί «να ιδή με άλλο φως» όσα διδάσκει η Αγία Γραφή και η Εκκλησία, τυφλώνεται και παραπλανάται. Ελευθερία τέτοιου είδους δεν επιτρέπεται να διεκδικεί κανείς ούτε για τον εαυτό του ούτε για τους άλλους. Και οι ευσεβείς ηγεμόνες οφείλουν να μεριμνούν ώστε να αποφεύγεται η διαφθορά που προκαλείται από την κακή χρήση τούτης της ελευθερίας.

Ο Βούλγαρης θέλει να χρησιμοποιήσει την έννοια της ανεξιθρησκείας για να προασπίσει τα συμφέροντα των Ορθοδόξων πληθυσμών και να προπαγανδίσει τη θρησκευτική και διοικητική ενοποίηση της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Με τις σημειώσεις και τα σχόλιά του στο κείμενο του Βολταίρου καθώς και με την προσθήκη του δικού του *Σχεδιάσματος περί της ανεξιθρησκείας* επιχειρεί να μεταπλάσει το αρχικό έργο σύμφωνα με τις προσωπικές του πολιτικές προσδοκίες.

Το 1771 ύστερα από συστάσεις του Βασίλι Ορλώφ, με τον οποίον γνωρίστηκε στη Λειψία, προς την αυτοκράτειρα της Ρωσίας Μεγάλη Αικατερίνη Β΄ προσκλήθηκε και εγκαταστάθηκε στην Πετρούπολη ως βιβλιοθηκάριος της αυτοκρατορικής αυλής. Παρά την άγνοια της γλώσσας, και τους δισταγμούς του, τον έκαμψε η σκέψη ότι θα υπηρετήσει μια εμπνευσμένη Αυτοκράτειρα και το ότι την εποχή εκείνη βρισκόταν σε εξέλιξη ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος (1768-74). Η προσδοκία της απελευθέρωσης του υπόδουλου γένους των Ελλήνων εκφράσθηκε από τον Βούλγαρη στην προσφώνησή του κατά την παρουσία του στην αυτοκράτειρα όσο και σε σειρά από φιλελληνικά φυλλάδια που δημοσίευσε. Μεταφράζει μια σειρά από κείμενα μετά από αίτηση της αυτοκράτειρας και συγγράφει την πραγματεία *Στοχασμοί εις τους παρόντας κρισίμους καιρούς, του κράτους του Οθωμανικού* (1772), προπαγανδίζοντας την ίδρυση μίας νέας ελληνικής ηγεμονίας ως εγγύηση της ευρωπαϊκής σταθερότητας. Τα χρόνια του στη Ρωσία ήταν δημιουργικά από πολλές απόψεις.

Μετά από τέσσερα χρόνια παραμονής στη Ρωσία χειροτονείται στη Μόσχα αρχιεπίσκοπος Σλαβονίου και Χερσώνος. Φεύγει για την Παλτάβα, όπου βρίσκεται η έδρα της αρχιεπισκοπής. Κατά την παραμονή του εκεί φροντίζει για την

οργάνωση των προσφυγικών οικισμών, ιδρύει ναούς και θεολογικό σεμινάριο, όπου παραδίδονται και μαθήματα ελληνικών σπουδών. Ως διευθυντή καλεί από το Ιάσιο το φίλο και συμπατριώτη του Νικηφόρο Θεοτόκη υπέρ του οποίου παραιτήθηκε από τον αρχιεπισκοπικό θρόνο (1779).

Εγκαταστάθηκε στη Χερσώνα ασχολούμενος με την μελέτη και τη συγγραφή.

Μετάφρασε στα αρχαία ελληνικά σε στίχους τα «Γεωργικά» και την «Αινειάδα» του Βιργίλιου, την οποία εξέδωσε με αξιόλογα σχόλια και υποσημειώσεις. Πριν φύγει από τη Χερσώνα πούλησε τη βιβλιοθήκη του στον Διοικητή της περιοχής στρατηγό Γριγκόρι Ποτέμκιν. Σήμερα ένα μέρος της φυλάσσεται στην Πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη του Καζάν.

Κατά την τε-λευταία αυτή περίοδο της ζωής του συνέχισε αμείωτη τη συγγραφική, μεταφραστική και εκδοτική του δρα-στηριότητα. Το 1802 και σε ηλικία 86 ετών αποσύρθηκε στη Μονή Αγίου Αλεξάνδρου Νιέφσκι,, όπου πέθανε στις 1ο Ιουνίου 1806. Έως το τέλος της ζωής του διατηρούσε τη διαύγεια του πνεύματος και τη δυνατότητα να μελετά και να προσεύχεται.

Η συγγραφική παραγωγή του είναι μεγάλη, σε όγκο και ποικιλία. Έγραψε πραγματείες: νομικές, ιστορικές, θεολογικές, γραμματικές, γλωσσικές, αστρονομικές, πολιτικές, μαθηματικές, αρχαιολογικές, περί μουσικής, περί ανεξιθρησκείας, περί ευθανασίας, περί παλιρροιών· εγχειρίδια λογικής, μαθηματικών, μεταφυσικής, ποιήματα, λόγους, εκκλήσεις προς την Αικατερίνη Β΄ για την απελευθέρωση της Ελλάδας και εκατοντάδες επιστολές.

Στα θεολογικά έργα του συγκαταλέγονται: το Θεολογικόν, η Αδο-λεσχία φιλόθεος ήτοι, εκ της αναγνώσεως της ιερός Μωσαϊκής Πεντατεύ-χου Βίβλου επιστάσεις ψυχωφελείς τε και σωτηριώδεις ά.τ. 1801, το Κεκραγάριον του θείου και ιερού Αυ-γουστίνου, επισκόπου Ιππώνος, Μό-σχα 1824, η Ορθόδοξος ομολογία ήτοι, Πίστεως έκθεσις κατά την του Χριστού αγίαν καθολικήν, αποστολικήν Εκκλησίαν, Αίγινα 1828. Επιστολή προς Πέτρον τον Κλαίρκιον περί των μετά το σχί-σμα αγίων (1844).

Από τα έργα του αξί-ζει να σημειωθούν: Διατριβή περί ευθανασίας (1804), Τα αρέσκοντα τοις φιλοσόφοις, ήτοι τα περί των φύσει όντων φιλοσοφούμενα (1805), Περί συστήματος του πα-ντός (1805), Στοιχεία της μεταφυσι-κής (οντολογία, κοσμολογία, ψυχο-λογία, 1805), Πραγματεία περί μουσικής (1868). Μετάφρασε επί-σης την Εισαγωγή εις την φιλοσο-φίαν του Γκρααβεσάντε (1805), το Σπαρτίον έντριτον κατά των επηρεαστών της εις Χριστόν αμωμήτου πίστεως ψευδοφιλοσόφων (1804) και το έργο Αι καθ' Όμηρον αρ-χαιότητες του Κουιρίνι

(1804).

Πρω-τεύουσα θέση στα φιλοσοφικά του έργα κατέχει η «Λογική» του και μπορεί να θεωρηθεί σαν το θεμε-λιακό φιλοσοφικό έργο του νεοελληνικού Διαφωτισμού. Στον στοχασμό του συνυπάρχουν η νεώτερη φιλοσοφία και η πειραματική επιστήμη μαζί με την αφοσίωσή του στην Ορθοδοξία: όπως ο ίδιος ομολογεί, παραμένει ένας θεολογών φιλόσοφος (*θεολογείν φιλοσοφικώς αιρούμενος*). Στις πολυάριθμες σημειώσεις της Λογικής περιλαμβάνει χωρία από αρχαίους Βυζαντινούς και νεώτερους φιλοσόφους, όπως τον Μπέικον, τον Ντεκάρτ, τον Βολφ, τον Χομπς, τον Γκραβεσάντε, τον Μαλμπράνς κ.ά. Σκοπός του Βούλγαρη στη Λογική δεν ήταν να προσφέρει μια πρωτότυπη συμβολή αλλά μια πλού-σια εισαγωγή στον λογικό στοχασμό γραμμένο όμως σε αρχαία ελληνική γλώσσα, το βιβλίο αυτό έγινε δύσκο-λα κατανοητό από τους σπουδαστές για τους οποίους προοριζόταν.

Με τη διδασκαλία του και τα συγ-γράμματά του εγκαινίασε μια νέα εποχή στην ιστορία της ελληνικής παιδείας. Παραμερίζοντας την αριστοτελική παράδοση, που επί δεκαπέντε αιώνες κυρίαρ-χησε στην ελληνική Ανατολή, αυτός πρώτος δίδαξε στη σπουδάζουσα νεολαία της τουρκοκρατούμενης Ανατολής τον ορθολογισμό του Ντεκάρτ, τον εμπειρισμό του Τζων Λοκ, τη φυσική και τα μαθηματικά του Νιούτον και του Λάιμπνιτς, τα φιλοσοφήματα του Χομπς, του Μαλεμπράνς, του Βολφ κ.ά. Μπόρε-σε να συνδυάσει, χωρίς αβαρίες στη συνείδηση και τη ζωή του, το «νεωτερικό» πνεύμα με τη χρι-στιανική ορθοδοξία, αφού, όπως έγραφε ο ίδιος, *«ούτως αεί φιλοσοφείν πειρατέον, ως διά παντός και επί πάσιν αιρείσθαι μεν το τω ορθώ λόγω σύμφωνον, μηδέν δε πρεσβεύειν της αποκαλυφθείσης εν ταις Γραφαίς αλήθειας διάφωνον»*. Και στα μη θεολογικά έργα του υπάρχουν θεολογικές παρεμβολές. Ο θεολογικός στοχασμός είναι κυρίαρχος σ' όλη την συγγραφική παραγωγή του.

Οι ερευνητές του έργου του αναφέρουν την «αγάπη για τον ησυχαστικό μοναχισμό»(Podskalsky), ως κληρονόμο της μυστικής θεολογίας της Ορθοδόξου Ανατολής (Β. Τατάκης και Πασχ. Κιτρομηλίδης), ότι βρίσκεται «εκατό τοις εκατό στο έδαφος της παραδοσιακής Ορθοδοξίας, όχι μόνο ως προς το δόγμα, αλλά και ως προς την εκκλησιαστική πράξη (Knapp), ότι είναι φιλακόλουθος(Γούδας). «Ο Βούλγαρης παρουσιάζεται τύπος του Νεοέλληνα λογίου, που πηγαίνει προς την Δύση, αποδέχεται την φιλοσοφία και την επιστήμη, αλλά δεν θυσιάζει τίποτε από την κληρονομία του Έλληνο ορθοδόξου»(Τατάκης).«Υπόστρωμα του διανοητικού βίου και των πνευματικών βιωμάτων του Βούλγαρη παρέμεινε πάντα η Ορθόδοξη παρακαταθήκη της καθ' ημάς Ανατολής με τις ησυχαστικές ρίζες και τις αποφαιτικές της εκφάνσεις, παρά τις κατά καιρούς αποστάσεις που παίρνει από την εκκλησία και τα ζωηρά φιλοσοφικά και τα επιστημονικά του ενδιαφέροντα. Πάνω

σ' αυτό το παραδοσιακό, που υποβόσκει πάντα στις παρυφές της σκέψης όταν δεν καταλαμβάνει το προσκήνιο, θεμελιώθηκε το επιβλητικό οικοδόμημα του έργου του» (Κιτρομηλίδης).

Όπως γράφει ο π. Γεώργιος Μεταλληνός: «Σοβαρό λάθος είναι η κατάταξη του Βούλγαρη μεταξύ των Διαφωτιστών, όπως γίνεται και για τον Πατροκοσμά, στον χώρο της εκπαιδευσεως. Το άνοιγμα του Βούλγαρη στην ευρωπαϊκή επιστήμη είναι καθαρά πατερική στάση και καθόλου δεν σημαίνει ότι ο Βούλγαρης μπορεί να εγκλωβιστεί σε κάποια παράταξη του Διαφωτισμού ή να ταυτιστεί με όλο το φάσμα του πολύπλευρου αυτού κινήματος. Ο Διαφωτισμός είναι για τον Βούλγαρη «ένα προκλητικό πεδίο γνώσης, αλλά ποτέ μια αποδεκτή κοσμοθεωρία». Ακόμη και σε καθαρά επιστημονικά θέματα παραμένει κριτικός έναντι του Διαφωτισμού, μένοντας πιστός στην παράδοση των αγίων Πατέρων. Η επιστημονική αυτοσυνειδησία του Βούλγαρη δηλώνεται σαφώς στο «Κατά Λατίνων»: «Τί κοινόν έχει η σοφία του κόσμου με την σοφίαν του Θεού; Η σοφία του κόσμου είναι πλάνη, είναι αφροσύνη, είναι μωρία, κατά τον Παύλον, όταν είναι κεχωρισμένη από την σοφίαν του Θεού, ήτις είναι η αληθινή πίστις. Αυτή είναι η όντως σοφία, η άσφαλτος σοφία και άπταιστος, σοφία ορθή».